

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОТАРІУСОМ ДОТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ СПАДКОВОГО ПРАВА

ENSURING THAT THE NOTARY COMPLIES WITH THE BASIC PRINCIPLES OF INHERITANCE LAW

Гордійчук М.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правознавства
Поліський національний університет
ORCID ID: 0000-0002-5930-4522

Котенко Н.М., к.е.н.,
старший викладач кафедри правознавства
Поліський національний університет

У статті висвітлюється одне із центральних питань здійснення нотаріальної діяльності – забезпечення нотаріусом дотримання основних принципів спадкового права. Інститут нотаріату займає ключове місце у захисті як приватних, так і публічних інтересів, забезпечуючи законність і прозорість встановлених державою юридичних дій. Особливо значущими є його дії направлені на правове оформлення спадкових прав та обов'язків. Важливість ролі нотаріуса в цьому процесі складно переоцінити, адже саме він забезпечує дотримання основних принципів спадкового права – правил, відповідно до яких здійснюється спадкування майна, гарантуючи тим самим реалізацію прав всіх учасників спадкових правовідносин.

Встановлено, що принципи спадкового права характеризуються універсальністю, вони прямо не відтворені в нормах спадкового права, а випливають з їх змісту та мають фундаментальний характер, виражаючи найважливіші закономірності сфери спадкового права. До основних принципів спадкового права, забезпечення дотримання яких покладається на нотаріуса, слід відносити: пріоритет спадкування за заповітом по відношенню до спадкування за законом, свобода заповіту, охорона інтересів сім'ї та забезпечення законності при реалізації спадкових правовідносин. Забезпечення нотаріусом дотримання зазначених принципів реалізується шляхом: здійснення закріплених законодавством нотаріальних дій (посвідчення заповіту, видача свідоцтва про право на спадщину, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна тощо); надання додаткових послуг правового характеру та послуг технічного характеру.

Визначено, що публічний обов'язок нотаріату повною мірою розкриває його потенціал як інституту попереджувального, або превентивного правосуддя, оскільки сприяє належному виконанню спадкоємцями обов'язків перед державою, допомагає уникнути порушення закону і настання юридичної відповідальності та інших несприятливих наслідків для осіб, які не виконали свої обов'язки належним чином. Проте порядок здійснення додаткових послуг правового характеру, а також послуг технічного характеру, за які нотаріус може отримувати оплату, регулюється не в повній мірі. Законодавець не відносить їх до нотаріальних дій. Ситуація, що склалась з цього питання свідчить не лише про недооцінку законодавцем додаткових послуг правового характеру та послуг технічного характеру в загальному об'ємі нотаріальної діяльності, але й про небезпеку порушення прав фізичних та юридичних осіб у процесі отримання таких послуг, оскільки оскаржити можна лише нотаріальні дії.

Ключові слова: спадкове право, спадкові правовідносини, спадщина, принципи, нотаріус, нотаріальні дії, нотаріальна діяльність

The article highlights one of the central issues of notarial activity – ensuring that notaries comply with the basic principles of inheritance law. The notary institution plays a key role in protecting both private and public interests, ensuring the legality and transparency of legal actions established by the State. Its actions aimed at legalizing inheritance rights and obligations are particularly significant. It is difficult to overestimate the importance of the notary's role in this process, since it is the notary who ensures compliance with the basic principles of inheritance law – the rules under which property is inherited, thereby guaranteeing the exercise of the rights of all participants to inheritance legal relations.

The author establishes that the principles of inheritance law are characterized by universality; they are not directly reproduced in the inheritance law provisions, but rather follow from their content and are fundamental in nature, expressing the most important laws of the inheritance law domain. The basic principles of inheritance law, the enforcement of which is entrusted to a notary, include the priority of inheritance by will over inheritance by law, freedom of will, protection of family interests and ensuring legality in the implementation of inheritance legal relations. Notaries ensure compliance with these principles by: performing notarial acts enshrined in law (certifying a will, issuing a certificate of inheritance, taking measures to protect inherited property, etc.

It is determined that the public duty of notaries fully reveals its potential as an institution of preventive or preventive justice, since it facilitates the proper fulfillment of heirs' obligations to the State, helps to avoid violation of the law and the onset of legal liability and other adverse consequences for persons who have not properly fulfilled their duties. However, the procedure for providing additional legal services and technical services for which a notary may receive payment is not fully regulated. The legislator does not classify them as notarial acts. The current situation on this issue indicates not only that the legislator underestimated the importance of additional legal services and technical services in the total volume of notarial activities, but also the danger of violating the rights of individuals and legal entities in the process of obtaining such services, since only notarial acts can be appealed.

Key words: inheritance law, inheritance legal relations, inheritance, principles, notary, notarial acts, notarial activity

Постановка проблеми. Інститут нотаріату займає ключове місце у захисті як приватних, так і публічних інтересів, забезпечуючи законність і прозорість встановлених державою юридичних дій. Особливо значущими є його дії направлені на правове оформлення спадкових прав та обов'язків. Важливість ролі нотаріуса в цьому процесі складно переоцінити, адже саме він забезпечує дотримання основних принципів спадкового права – правил, відповідно до яких здійснюється спадкування майна, гарантуючи тим самим реалізацію прав всіх учасників спадкових правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо забезпечення нотаріусом дотримання основних принципів спадкового права у свій час досліджували такі авторитетні цивілісти як Б.С. Антімонов, М.В. Гордон, К.О. Граве, В.К. Дроніков, П.С. Нікітюк, В.І. Сербровський, праці яких не втрагли актуальності і сьогодні завдяки їх високому науковому рівню. Своє бачення цієї проблеми пропонували вітчизняні вчені Ю.О. Заїка, О.Є. Кухарев, Є.О. Мічурін, Н.М. Оксанюк, О.П. Печенний, З.В. Ромовська, Є.О. Рябоконт, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов, С.І. Шимон,

Р.Б. Шишка та ін. Проте різноманітність думок фахівців щодо принципів спадкового права, змісту принципів та спрямованості роботи нотаріусів щодо їх дотримання суб'єктами спадкових правовідносин продовжує створювати певні труднощі у формуванні правової доктрини та правозастосовчої практики.

Мета статті полягає в аналізі основних принципів спадкового права та ролі нотаріуса в їх забезпеченні, що є актуальним з урахуванням сучасних викликів, які долає Україна.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наш аналіз слід відмітити, що в профільній літературі висловлювались різні точки зору щодо системи принципів спадкового права, кожна з яких несе в собі позитивний дослідницький потенціал. Так, О.С. Кухарев до принципів спадкового права відносить: принцип універсального спадкового правонаступництва, принцип свободи заповіту та принцип соціальної справедливості [3, с. 166]. Ю.О. Заїка вважає, що принципами спадкового права є: принцип свободи волевиявлення заповідача і спадкоємців, принцип універсальності спадкового правонаступництва, принцип сімейно-родинного характеру спадкування, принцип послідовності закликання до спадщини при спадкуванні за законом, принцип рівності спадкових часток при спадкуванні за законом, принцип державно правового захисту інтересів непрацездатних близьких родичів та непрацездатного подружжя заповідача [2, с. 154-155]. С.Я. Фурса і Є.І. Фурса окрім загальноновизначених засад, до принципів спадкового права відносять: принцип свободи вибору спадкоємців, які закликаються до спадщини; принцип охорони основ правопорядку і моралі, інтересів спадкодавця, спадкоємців, інших фізичних та юридичних осіб щодо спадкування; принцип охорони спадщини від будь-яких протиправних чи аморальних посягань [9, с. 24]. Що стосується основних принципів спадкового права, забезпечення дотримання яких покладається на нотаріуса, то до них ми віднесли наступні: пріоритет спадкування за заповітом по відношенню до спадкування за законом, свобода заповіту, охорона інтересів сім'ї та забезпечення законності при реалізації спадкових правовідносин. Розглянемо їх більш детально.

Пріоритет спадкування за заповітом по відношенню до спадкування за законом.

Відповідно до ст. 1217 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV спадкування здійснюється за двома підставами: за заповітом або за законом [13]. Аналізуючи ст. 1223 ЦК України можна дійти висновку, що у цій нормі визначені пріоритети в порядку закликання до спадкування, а саме: спочатку закликаються спадкоємці за заповітом, а потім спадкоємці за законом. В законодавстві України визначений пріоритет заповіту над спадкуванням за законом, оскільки вказано, що право на спадкування за законом одержують особи лише у разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини. Отже, ключове значення набуває вираження волі спадкодавця у заповіті. Водночас нотаріусові, як і будь-якій іншій особі пов'язаній із застосуванням норм спадкового права, слід враховувати, що написання заповіту – не обов'язок, а право спадкодавця, яким він може і не скористатися.

Свобода заповіту.

Аналіз норм глави 85 ЦК України «Спадкування за заповітом» дає нам всі підстави віднести до складу принципу «свобода заповіту»: право заповідача на призначення спадкоємців, право заповідача на визначення обсягу спадщини, що має спадкуватися за заповітом, право заповідача на заповідальний відказ, право заповідача на покладення на спадкоємців інших обов'язків, право заповідача обирати вид заповіту і заповідальних розпоряджень (право складати заповіт подружжя, право на підпризначення

спадкоємців, право на секретний заповіт), право встановлювати сервітут у заповіті. Свобода заповіту охоплює також право особи змінити або скасувати уже складений заповіт. В цьому випадку заповідач своїми діями створює передумови для виникнення в певних осіб права на спадкування в майбутньому або позбавляє їх такого права.

Свобода заповіту охоплює собою позбавлення права на спадкування. Спадкодавець має право позбавити одного, кількох або навіть усіх спадкоємців за законом права спадкувати. Для цього існує два способи: по-перше, можна прямо в тексті заповіту зробити вказівку щодо позбавлення особи права спадкувати; по-друге, того чи іншого спадкоємця можна просто не зазначити в заповіті. Ці способи називають прямим та побічним позбавленням спадкоємців права на спадкування. Потрібно відмітити, що між цими способами існує істотна відмінність. В першому випадку особа, усунена від спадкування, не може претендувати не лише на майно, охоплене заповітом, а також і на будь-яке інше майно, яке свідомо чи несвідомо спадкодавцем не буде включено в заповіт. В іншому ж випадку така особа потенційно зможе спадкувати майно спадкодавця, не охоплене його заповітом.

Охорона інтересів сім'ї.

Принцип «охорони інтересів сім'ї» спадкодавця реалізується на практиці декількома шляхами. Перший пов'язаний із суттєвим розширенням кола спадкоємців за законом. У Цивільному кодексі України 2003 року на відміну від Цивільного кодексу Української РСР 1963 року суттєво зросла кількість черг спадкоємців за законом. Упорядники ЦК України включили до його складу п'ять черг спадкоємців. До складу спадкоємців за законом включені родичі до шостого ступеня спорідненості. Отже, чітко простежується прагнення законодавця зберегти спадкове майно у приватній власності і не допустити випадків його переходу до держави. Держава може претендувати на майно померлого лише у тому випадку, якщо у нього взагалі відсутні родичі або усі родичі відмовилися від отримання спадку.

Другий пов'язаний з наявністю у окремих спадкоємців права на обов'язкову частку у спадщині. Так, при спадкоємстві за заповітом особи, які через вік або стан здоров'я не можуть самостійно себе утримувати, з метою соціального захисту спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка). Відповідно до ч. 1 ст. 1241 ЦК України правом на обов'язкову частку у спадщині володіють малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки.

Що стосується повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця, то їх право на обов'язкову частку у спадщині необхідно розуміти так, що його мають повнолітні діти спадкодавця, визнані інвалідами в установленому законом порядку, незалежно від групи інвалідності [7]. Проте отримання непрацездатним утриманцем повної частки не завжди відповідає фактичним обставинам. На нашу думку, немає підстав для надання повнолітнім дітям спадкодавця – інвалідам III групи права на обов'язкову частку у спадщині, оскільки переважна більшість з них продовжує працювати. Але поки що законодавець твердо стоїть на позиції, що будь-яка міра інвалідності призводить до автоматичного визнання особи непрацездатною.

Забезпечення законності при реалізації спадкових правовідносин.

За чинним законодавством спадкування за обома підставами здійснюється на основі і в суворій відповідності з правилами, встановленими Цивільним кодексом України та ін. правовими актами. Забезпечення законності при реалізації спадкових правовідносин є основою нотаріальної діяльності при реалізації спадкових правовідносин.

Насамперед законність проявляється при наданні заповіту встановленої законом форми, тим самим забезпечу-

ються передумови стабільності і доказовості спадкових прав ще за життя спадкодавця. Заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення, підписується особисто заповідачем. Зазначені дії повинні бути нотаріально засвідчені.

ЦК України передбачає можливість складення заповідачем секретного заповіту, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом. Практика свідчить, що здебільшого заповідачі складають «класичний» заповіт, оскільки в цьому разі вони захищені від помилок у разі незнання заповідачем правил складання заповіту. Якщо після відкриття спадку виявиться, що заповіт складений з порушеннями встановлених вимог, він може бути визнаний недійсним, і остання воля спадкодавця виявиться невиконаною.

В Україні обов'язковою умовою дійсності заповіту відповідно до ЦК України є те, щоб заповідач у момент здійснення заповіту мав повною цивільною дієздатністю. При посвідченні заповіту нотаріус повинен перевіряти цивільні дієздатність фізичної особи. Право заповідати своє майно на власний розсуд належить тільки дієздатним особам. Не можуть заповідати своє майно особи, дієздатність яких обмежена або які позбавлені дієздатності.

При захисті спадкових прав нотаріусові слід виходити з того, що відкриттям спадщини є настання певних юридичних фактів, що зумовлюють виникнення спадкових правовідносин. Факт виникнення спадкових правовідносин називається в ЦК України відкриттям спадщини. Закон пов'язує відкриття спадщини з двома юридичними фактами: біологічною смертю фізичної особи та оголошенням її померлою. Значення відкриття спадщини полягає в тому, що саме з відкриттям спадщини виникають спадкові правовідносини. Не слід плутати відкриття спадщини (як події) і відкриття спадкової справи (як дії), оскільки ці юридичні фати породжують різні наслідки. При відкритті спадщини виникають матеріальні права на її прийняття або відмову на її прийняття, у спадкоємців. Нотаріальний процес як наслідок передбачає фіксування та констатацію наявності прав у спадкоємців та інших осіб [8, с. 245]. Таким способом, не спричиняє відкриття спадщини визнання особи безвісно відсутньою, якщо вона не була оголошена померлою.

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. При оголошенні особи померлою таким днем вважається день набрання законної сили відповідного судового рішення, яке підтверджує факт смерті відсутньої особи шляхом оголошення її померлою. Якщо днем смерті особи визнається день її передбачуваної загибелі, днем відкриття спадщини визнається день, вказаний у судовому рішенні. Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Факт смерті фізичної особи і час відкриття спадщини нотаріус перевіряє шляхом витребування від спадкоємця свідоцтва про смерть, виданого органом державної реєстрації актів цивільного стану або за безпосереднім доступом до реєстру актів цивільного стану. Нагадаємо, що у період дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022, та протягом двох років з дня його припинення або скасування у випадку, якщо смерть фізичної особи зареєстрована пізніше ніж через один місяць з дня смерті такої особи або дня, з якого її оголошено померлою, строки, встановлені статтями 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1276, 1277, 1283, 1298 Цивільного кодексу України, обчислюються з дня державної реєстрації смерті особи [13].

Складно переоцінити роль нотаріату на стадії прийняття спадщини. За чинним законодавством, для набуття права власності на спадкове майно, особам, які беруть участь у спадкоємстві, необхідно прийняти спадщину. Прийняття спадщини є юридично значущою дією, яка

означає, що спадкоємець виявляє своє бажання вступити у права володіння, користування та розпорядження спадковим майном. До того, як спадкоємець набуде право власності на спадкове майно нотаріус за місцем відкриття спадщини, за заявою спадкоємців або з власної ініціативи, вживає заходів щодо охорони спадкового майна. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна є однією із найважливіших нотаріальних дій, що гарантує захист майнових прав громадян [4]. Охорона спадкового майна триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини, або набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою.

Оформлення прав власності на спадкове майно здійснюється після видачі нотаріусом або іншою особою, уповноваженою здійснювати нотаріальні дії, свідоцтва про право на спадщину. Це свідоцтво видається нотаріусом спадкоємцям у будь-який час після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини. Свідоцтво може бути видане і до закінчення зазначеного терміну у тому випадку, якщо є достовірні дані про те, що, окрім осіб, які звернулися за видачею свідоцтва, інших спадкоємців, що мають право на спадщину чи її частину, немає. Проте нотаріуси зазвичай практично не видають свідоцтва про право на спадщину до закінчення шестимісячного терміну. При спадкуванні майна, яке підлягає державній реєстрації, спадкоємець стає його власником з моменту такої реєстрації. У цьому випадку свідоцтво про право на спадщину є документом, який є підставою для державної реєстрації права власності спадкоємця у відповідному державному органі.

Розглянувши основні принципи спадкового права і роль нотаріуса в їх забезпеченні, зазначимо, що насправах, за допомогою яких принципи спадкового права знаходять своє вираження при вчиненні нотаріусами нотаріальної діяльності.

Основним нормативно-правовим актом, який закріплює перелік нотаріальних дій нотаріусів, регулює процедуру їх здійснення є Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 [5]. Що стосується термінології, то у чинному законодавстві не надається визначення поняття «нотаріальна дія», хоча цей термін широко використовується. Зазвичай в профільній літературі під нотаріальною дією розуміється посвідчення безспірних прав та фактів, що мають юридичне значення, а також вчинення інших дій, спрямованих на позасудову охорону прав та інтересів осіб, що належать до повноважень нотаріальних органів. Окрім того, нотаріальна дія є окремою дією нотаріуса чи іншої уповноваженої особи, вчинення якої не є підприємницькою діяльністю, не має на меті одержання прибутку та здійснюється в інтересах особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії [1, с. 19]. Дослідниками на підставі законодавства і традиційного наукового тлумачення практики його застосування робиться висновок, що кожна нотаріальна дія завершується складанням нотаріального акту. Водночас практика нотаріальної діяльності показує, що не кожне звернення громадянина чи юридичної особи до нотаріуса завершується складанням нотаріального акту, навіть якщо нотаріусом і була проведена певна робота. Так, наприклад, після проведення нотаріусом роз'яснення заповідачеві змісту наданого ним проекту заповіту, останній може відмовитися від його складання. Посвідчення заповіту в цьому випадку не відбувається, проте нотаріусом здійснюється цілий ряд юридично значущих дій: правова експертиза проекту заповіту, роз'яснення заповідачеві його значення, вказівка на можливі юридичні наслідки тих чи інших положень заповіту тощо. Отже, діяльність нотаріуса не обмежується виключно здійсненням нотаріальних дій у вузькому, формальному сенсі. Все більшого розвитку набуває роль нотаріуса щодо виконання ним обов'язків посередника або радника.

Законодавець закріплює право нотаріуса складати проекти документів, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру [6]. До дій правового характеру, які не є нотаріальними, спрямованих на захист приватних і публічних інтересів у сфері спадкування відносяться, зокрема, повідомлення про видачу свідоцтва про право на спадок на ім'я неповнолітнього або недієздатного спадкоємця органам опіки та піклування за місцем проживання спадкоємця, для охорони його майнових інтересів; виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення про це у пресі; прийняття претензій кредиторів спадкодавця та ін. Таке становище абсолютно законодавче, оскільки ці обов'язки покладаються на інститут нотаріату, виходячи з публічного характеру нотаріальної діяльності, а також із того, що через це, в процесі її здійснення, нотаріус забезпечує не лише приватні інтереси, але й публічні інтереси держави та суспільства.

Висновки. Підсумовуючи дослідження, можемо констатувати, що принципи спадкового права характеризуються універсальністю, вони прямо не відтворені в нормах спадкового права, а випливають з їх змісту та мають фундаментальний характер, виражаючи найважливіші закономірності сфери спадкового права. До основних принципів спадкового права, забезпечення дотримання яких покладається на нотаріуса, слід відносити: пріоритет спадкування за заповітом по відношенню до спадку-

вання за законом, свобода заповіту, охорона інтересів сім'ї та забезпечення законності при реалізації спадкових правовідносин. Забезпечення нотаріусом дотримання зазначених принципів реалізується шляхом: здійснення закріплених законодавством нотаріальних дій (посвідчення заповіту, видача свідоцтва про право на спадщину, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна тощо); надання додаткових послуг правового характеру та послуг технічного характеру.

Встановлено, що публічний обов'язок нотаріату повною мірою розкриває його потенціал як інституту попереджувального, або превентивного правосуддя, оскільки сприяє належному виконанню спадкоємцями обов'язків перед державою, допомагає уникнути порушення закону і настання юридичної відповідальності та інших несприятливих наслідків для осіб, які не виконали свої обов'язки належним чином. Проте порядок здійснення додаткових послуг правового характеру, а також послуг технічного характеру, за які нотаріус може отримувати оплату, регулюється не в повній мірі. Законодавець не відносить їх до нотаріальних дій. Ситуація, що склалась з цього питання свідчить не лише про недооцінку законодавцем додаткових послуг правового характеру та послуг технічного характеру в загальному об'ємі нотаріальної діяльності, але й про небезпеку порушення прав фізичних та юридичних осіб у процесі отримання таких послуг, оскільки оскаржити можна лише нотаріальні дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисяк Н. М. Загальні правила вчинення нотаріальних дій. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2016. № 5. С. 19 – 20.
2. Заїка Ю. О. Принципи спадкового права як основа правової політики в сфері спадкування. *Правове регулювання економіки*, 2018. № 17. С. 149 – 158.
3. Кухарев О. Є. Принципи спадкового права як визначальні засади подальшого оновлення спадкового законодавства України. *Часопис Київського університету права*, 2021. № 1. С. 163 – 167.
4. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, схвалені Рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09#Text> (дата звернення: 02.05.2024)
5. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 02.05.2024)
6. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993. № 39. Ст. 383
7. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Запорожцева Олександра Семеновича щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України (справа про право на обов'язкову частку у спадщині повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-14#Text> (дата звернення: 02.05.2024)
8. Солонько М. Ф. Юридичні факти, на підставі яких виникають спадкові відносини. *Право і безпека*, 2010. № 4 (36). С. 244 – 246.
9. Спадкове право: Нотаріат. *Адвокатура*. Суд: Наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С.Я., 2007. 1216 с.
10. Стрілецька О. В., Габрелян А. Ю. Реалізація принципу змагальності в ході проведення досудового розслідування. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*, 2024. Випуск 81(1). С. 168 – 179.
11. Стрілецька О. В., Габрелян А. Ю. Реалізація принципу змагальності під час судового розгляду. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2024. Випуск 2. С. 719 – 731.
12. Стрілецька О. В., Габрелян А. Ю. Реалізація принципу змагальності в кримінальному процесі країн романо-германської правової сім'ї. *VI Міжнародна науково-теоретична конференція «Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень» (08.03.2024; м. Вінниця, Україна)*, 2024. С. 64 – 70.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003. №№ 40-44. Ст. 356
14. Чепель О. В., Габрелян А. Ю. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2023. № 4. С. 451 – 458.
15. Чепель О. В., Габрелян А. Ю. Система прав свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2023. № 4. С. 168 – 180.
16. Чепель О. В., Габрелян А. Ю. Адвокат свідка: проблематика правового статусу. *Science of XXI century: development, main theories and achievements: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the V International Scientific and Theoretical Conference (January 26, 2024)*. Helsinki, Republic of Finland: International Center of Scientific Research, 2024. С. 131 – 136.